

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, доцента
Фазана Василя Васильовича
на дисертаційну роботу **Степаненко Ірини Іванівни**
«Правове виховання учнів старшої школи Великої Британії
(друга половина ХХ століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Формування сучасного громадянина української держави детерміноване суспільними процесами, суперечність і складність яких полягає в тому, що Україна стала на шлях одночасної побудови національної держави і громадянського суспільства. Розвинені країни Європи ці процеси започаткували значно раніше і продовжують удосконалювати їх і сьогодні. Посилена увага до проблем правового виховання зумовлена також тенденціями європейської інтеграції. Єдиний європейський освітньо-виховний простір стає для України суспільно значущим і актуальним. При цьому кожна країна розробляє і впроваджує власну стратегію правового навчання й виховання підростаючого покоління.

З огляду на це, важливим і актуальним є концептуальне осмислення теоретичних та прикладних аспектів правового виховання молодого покоління, визначення його сутності, цілей і завдань, ґрунтовне розкриття творчого потенціалу виховних і навчальних програм для української освітньої практики.

Ураховуючи вищезазначене, є підстави стверджувати про актуальність і своєчасність дисертаційного дослідження І. І. Степаненко, яке присвячене вивченню теорії та узагальненню практики організації правового виховання старшокласників у Великій Британії у другій половині ХХ століття.

До позитивних надбань дисертантки слід віднести широку джерельну базу дослідження. Авторкою опрацьовано 347 джерел, 144 з яких – автентичні британські тексти. Для обґрунтування основних положень

дослідження дисертанткою ретельно вивчено, проаналізовано та використано законодавчі акти, нормативні документи, програми та проекти уряду Великої Британії, методичні праці, довідникову літературу, матеріали педагогічної преси, монографічні й дисертаційні дослідження сучасних науковців. Науковий рівень і достовірність результатів дисертаційного дослідження І. І. Степаненко забезпечується використанням комплексу аналітичних методів наукового пізнання.

У ході дослідження І. І. Степаненко логічно угруповано науково-педагогічні джерела за такими групами: перша – праці вітчизняних та зарубіжних науковців загальнотеоретичного характеру; друга – дисертаційні роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, у яких порушуються проблеми виховання учнівської молоді Великої Британії; третя – педагогічні праці британських науковців, у котрих розглядається проблема правового виховання учнівської молоді в Об'єднаному Королівстві.

Як позитив можна відзначити те, що до визначення провідної дефініції – «правове виховання» – І. І. Степаненко підходить дуже виважено. Дисертантка правомірно стверджує, що термін «правове виховання» вживається в педагогічній, правовій, філософській, соціологічній та психологічній літературі. Проаналізувавши джерельну базу дисертації і підходи науковців до суті правового виховання, авторка наводить власне визначення зазначеного поняття.

На позитивну оцінку заслуговує проведений дисертанткою всебічний аналіз проблеми правового виховання учнівської молоді. Розглядаючи витоки ідей правового виховання у хронологічній послідовності, І. І. Степаненко правомірно досліджує погляди філософів і педагогів на означений напрям виховання. Авторкою було встановлено, що правове виховання має давнє історичне коріння. Дослідницею достатньо переконливо розглянуто становлення питань правового виховання дітей та молоді в епоху Античності та Середньовіччя. І, починаючи з епохи Нормандських завоювань XI ст., Ірина Іванівна справедливо акцентує увагу саме на витоках

британського правового виховання, враховуючи характерні особливості розвитку суспільства Великої Британії.

Розглядаючи питання правового виховання старшокласників у Великій Британії на сучасному етапі, І. І. Степаненко доводить, що правове виховання являє собою систему впливу на особистість з метою забезпечення її знаннями з питань права і держави; виховання шанобливого ставлення до законів держави, необхідності їх виконання, активної життєвої позиції, нетерпимості до порушників правопорядку, навичок правомірної поведінки, потреби захищати права своєї особистості, держави.

До наукової новизни дослідження можна віднести те, що, враховуючи суспільно-політичні та соціально-економічні чинники, особливості урядової політики в галузі освіти і правового виховання учнів, підходи провідних британських науковців до визначення мети, завдань, змісту, форм і методів організації правового виховання старшокласників та досвіду діяльності навчальних закладів, І. І. Степаненко переконливо обґрунтувала два етапи розвитку питань правового виховання старшокласників Великої Британії у другій половині ХХ століття, а саме: *1948 – 1978 pp.* – етап активізації розробки теоретичних питань правового виховання старшокласників Великої Британії; *1979 – 90-ті pp.* – етап удосконалення змісту, форм і методів правового виховання учнів старшої школи Великої Британії.

Прикладне значення дослідження полягає в тому, що крім зазначених переваг системи правового виховання учнів старшої школи Великої Британії у другій половині ХХ століття Степаненко І. І. визначила і труднощі, які мали місце на кожному із означених етапів.

Практичне значення дослідження полягає і в тому, що проведений аналіз питань правового виховання учнів старшої школи Великої Британії дає можливість учителям і керівникам загальноосвітніх навчальних закладів України використовувати досвід зазначеної школи з метою підвищення якості правового виховання в загальноосвітніх навчальних закладах, сприяє проведенню подальших компаративістських досліджень із теорії і практики

правового виховання дітей та молоді.

Педагогічно цінними також є окреслені Степаненко І. І. перспективи творчого використання ідей і досвіду організації правового виховання старшокласників Великої Британії у сучасних загальноосвітніх закладах України, до яких можна віднести: створення факультативів та правознавчих гуртків; широке використання в процесі правового виховання учнівської молоді засобів масової інформації; використання Інтернет-технологій; комплексність упровадження питань правового виховання; спеціальна підготовка учителів-правників; використання методів навчання, заснованих на участі, взаємодії, співпраці, практичному досвіді та діяльності; приділення уваги самоповазі та емоційному розвитку учня, що буде сприяти зміцненню знань щодо цінностей та моделей правомірної поведінки особистості.

Загальні висновки і висновки до кожного розділу відповідають завданням дослідження, базуються на значній джерельній базі, мають теоретичне і практичне значення.

Аналіз змісту дисертаційної роботи свідчить про наукову зрілість і самостійність дослідницької думки дисертантки, вміння відбирати й аналізувати матеріал, достатній рівень володіння методологією історико-педагогічного дослідження.

Хід і висновки проведеного дослідження досить повно відображено у 25 одноосібних публікаціях автора. Зміст автореферату ідентичний публікаціям І. І. Степаненко та основним положенням дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи наукове дослідження І. І. Степаненко, слід висловити ряд зауважень і побажань щодо змісту дисертації та автореферату:

1. На нашу думку, дослідження виграло б, якби авторка порівняла підходи українських та британських фахівців до визначення суті правового виховання старшокласників.
2. Вважаємо, що верхньою межею дослідження доцільно було б обрати 2002 рік, коли до Національного навчального плану Великої

Британії було офіційно введено спеціальний предмет «Громадянознавство», на уроках якого і відбувається правове виховання учнів старшої школи.

3. Робота б виграла, якби дослідниця, визначаючи вимоги до вчителя-вихователя на кожному з науково обґрунтованих етапів, схарактеризувала і вимоги до рівня їхньої підготовки.
4. У дисертації та авторефераті І. І. Степаненко правомірно наголошує на тому, що для учнів старшого шкільного віку у Великій Британії існують такі типи шкіл: школи повного циклу, школи-пансіони, установи для старших школярів, школи з підготовки до університетів. З огляду на це, доцільно було б визначити спільне та відмінне щодо організації правового виховання учнів у цих типах шкіл.
5. В авторефераті дисертації, характеризуючи перший етап, дослідниці доцільно було б більше уваги приділити практичній реалізації питань правового виховання учнів старшої школи Великої Британії.
6. На окремих сторінках дисертації (стор. 96, 146) мають місце повтори.

Висловлені зауваження принципово не знижують цінність результатів проведеного дослідження, які можуть бути використаними при розробці та викладанні курсів: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Теорія і методика професійної освіти», розробці спецкурсів, підготовці посібників, підручників, рефератів, курсових і магістерських робіт, науково-методичних рекомендацій, а також для підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі післядипломної освіти.

Дисертація Степаненко Ірини Іванівни **«Правове виховання учнів старшої школи Великої Британії (друга половина ХХ століття)»** за своїм змістом відповідає пп. 9, 11–13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами від 19 серпня 2015 р., Постанова Кабінету Міністрів України № 656), а її автор – Степаненко Ірина Іванівна – заслуговує

присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і андрагогіки
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

В. В. Фазан

